

Teori, whisky og ceilidh

Theoretical Archaeological Group konference tur-retur

Af Mille Gabriel og Jette Rostock, redaktionen for *Arkæologisk Forum*

Det var en fugtig decembermorgen, tågen hang tyk og lydtæt over Øresund ... et fly blev forsinket ... og før vi nåede frem til den overfyldte Stanstead lufthavn var vores forbindelse fløjet ... timers venten ... i mørke og stormvejr fløj vi videre mod nord ... kom omrystede ned på jorden igen ... hoppede på et regionaltog til Glasgow ... en raslende metro ... fandt 5 timer forsinket pensionatet og faldt trætte omkuld. De efterfølgende tre dage gik det løs! Årets Theoretical Archaeological Group (TAG) konference løb af stablen, og vi var med! Var det rejsestrabadserne værd? Her et lille kik ind til nogle få af de mange sessioner.

Man kan næsten sige sig selv, at en konference i Skotland må byde på en Whisky-reception – en sådan var netop hvad Theoretical Archaeological Group (TAG) konferencen 2004 på Glasgow Universitet lagde ud med. I The Huntarian Museum fik vi, omgivet af oldsager i glasmontrer og snak-saglige kollegaer, prøvesmagt den skotske gyldne nationaldrik. En god start på nogle intense konferencedage!

Skeletter ud af skabet

Nu står verden da ikke længere! Når selveste Great Britain – Imperialismens førstedame, ejer af verdens fornemmeste arkæologiske og etnografiske samlinger, heriblandt Parthenon-frisen, Rosetta-stenen og Benin-bronzerne, på årets TAG-konference inviterer til debat omkring museumsetik og tilbagelevering af kulturarv. På sessionen "Ownership and Responsibility: Cultural Property and Human Remains in the 21st Century", blev der diskuteret to forskellige, men beslægtede problematikker; nemlig hvad stiller vi op med de genstande og i særdeleshed 'human remains', som blev indsamlet under fortidens opdagelsesrejser, krige og kolonisering, og som hjemlandene i dag ønsker retur, og hvordan forholder vi os til den illegale handel med kulturarv, der fortsat truer de arkæologiske lokaliteter verden over? Mens førstnævnte problematik ikke har nogen juridiske implikationer – England er den retmæssige ejer af sine kolonitids-erhvervelser, eftersom afrikanere, indianere og aboriginer i 17-1800-tallet slet ikke havde udfærdiget love til beskyttelse af deres kulturarv – er den sidstnævnte problematik omfattet af internationale konventioner, såsom UNESCO-

konventionen fra 1970, som forbyder illegal handel med kulturarv (en konvention, som både England og Danmark har underskrevet inden for de seneste par år – med mere end 30 års forsinkelse).

På trods af internationale konventioner, er nutidig handel med illegalt tilvejebragt kulturarv fortsat en kompleks problematik: dels findes der et kæmpe marked for antikviteter – private samlere og tilmed museer, der ikke hænger sig i, om en genstand stammer fra røvergravninger – og dels er der en række etiske faktorer, der spiller ind. I foredraget "Is there a human right to loot?" præsenterede Sam Hardy (University of Sussex) det (for arkæologer) provokerende synspunkt, at i et hierarki af menneskerettigheder, ligger videnskabens og museernes ret til kulturarven i bunden, da den trumfes af "the looters right" til mad og overlevelse. Når vi taler om at dæmme op for ulovlige røvergravninger, fjerner vi altså levegrundlaget for fattige mennesker i krigs- og hungersramte områder. Hardy sætter således spørgsmålstegn ved synspunkter, vi ofte regner for selvfølgelige: Hvem ejer kulturarven – tilhører kulturarven videnskaben (og dermed hele menneskeheden), eller tilhører den snarere den, der udgraver den eller har råd til at betale for den? Og hvorfor er arkæologer de eneste, der skal have lov til at udgrave og forske i forhistorien?

Også foredraget "A special connection with human remains?" af Neil Curtis (University of Aberdeen) var tankevækkende. I sit foredrag gjorde Curtis op med den postkoloniale skyldfølelse, der ofte medfører en misforstået politisk korrekthed blandt

arkæologer. Her hentydede han til, at mange arkæologer og museumsfolk forudsætter, at alle oprindelige folk, altså indianere, inuit, aboriginer og samer, har samme særlig følsomme relation til forfædrenes skeletter, og at vi som arkæologer derfor bør behandle humant materiale med stor respekt. Ved på den måde at opstille rammer for, hvordan oprindelige folk ræsonnerer, medvirker vi til at konstruere et billede af, hvad det vil sige at være et oprindeligt folk – et billede, der er lige så essentialistisk som oplysningstidens syn på den ”ædle vilde”. Dermed er vi som arkæologer altså ikke blot nogen, der passivt gengiver fortiden, men vi bidrager også aktivt til at konstruere nutiden. Curtis foreslog, at vi i stedet for at forudsætte, at alle oprindelige folk er ens, bør rådføre os med de enkelte folkeslag for at danne os et nuanceret indtryk af, hvilken rolle kulturarven spiller for dem. Er alle kun interesseret i at genbegrave forfædrenes skeletter, eller er der også nogen, der støtter op om videnskabelige undersøgelser? Er der andre genstande, man i stedet ønsker behandlet med en særlig respekt, fx genstande af religiøs karakter, som vi i stedet bør tilbagelevere eller udstille på særlig vis under hensyntagen til de kulturelle normer og tabuer, genstanden er omgærdet af? Curtis konkluderede, at ved at inddrage ”other voices” og involvere oprindelige folk i forskningen og formidlingen af deres fortid, kan vi få nuanceret vores tolkninger, men også løse spørgsmålet om tilbagelevering på fredsommelig vis uden at ende ved domstolen, som det ofte sker i USA.

Af specifikke sager, der blev præsenteret på sessionen, er værd at nævne hollandske Micaela Pereiras foredrag ”How can the repatriation of El Negro be used as an example of succes when dealing with future repatriation cases?”. Et foredrag, der omhandlede den såkaldte El Negro – en udstoppet afrikaner, der frem til OL i 1992 var udstillet i Spanien, men som, grundet afrikanske trusler om boykot af olympiaden, først blev fjernet fra display og senere genbegravet i Botswana. Her bliver hans grav i dag skændet og ligefrem brugt som offentligt toilet, eftersom den gængse opfattelse i Botswana er, at han slet ikke kom herfra, men i stedet fra arvefjenden Sydafrika. Dette eksempel illustrerer, hvordan nutidens mennesker via et objekt fra fortiden – i dette tilfælde en udstoppet afrikaner – engagerer sig i nutidige problemstillinger.

Objektet og graven er genstand for konstant genforhandling – måden vi behandler genstande på (indsamlere, tilbageleverer eller skider på) har noget med magt at gøre – magten til at skrive vores egen og de andres historie. Fortiden skrives nemlig i nutiden – ikke kun af arkæologer og museumsfolk, men også af ”rigtige, levende” mennesker i Botswana, Borneo og Ballerup.

Konklusionen må være, at arkæologien og museumsverdenen må erkende, at det ikke er muligt at beskæftige sig med fortiden uden at forholde sig til de implikationer, historien har på nutiden. Den arkæologiske virksomhed er en del af en nutid og bidrager aktivt i konstruktionen af nutidige kulturelle og samfundspolitiske tendenser.

Aktiv Aktør Ak’Ting

Sessionen ”Moving beyond Metaphors: Approaches to the life & Activity of Things” var et tilløbsstykke – et must. Vi sad tæt på stolerækkerne. Her skulle noget af den arkæologiske videnskabs mest fundamentale diskuteres: tingene, det materielle, hvad er det? Det er blevet ret almindeligt accepteret, at materiel kultur ikke skal opfattes som et passivt produkt af menneskers intentioner, men at ting spiller en aktiv rolle og har et liv. De mange forskellige måder, hvorpå denne tingenes aktive rolle kan og bliver fortolket, både i teorien og i praksis, er der dog ikke blevet reflekteret meget over. Visse studier har fx været koncentreret om specifikke genstande, der opfattes som aktive på grund af deres specielle rolle i den sociale interaktion/kommunikation – ”symbols in action”. Andre tilgange, inspireret af strukturationsteori, har fokuseret på, hvordan ting konstituerer de daglige kulturelle omgivelser, som mennesker så konstruerer sig selv og verden inden for – ”the meanings of things”. Til trods for de mange forskellige fortolkninger af, hvad der menes med, at ting spiller en aktiv rolle, har den gennemgående tendens dog været at fremhæve de immaterielle og mentale aspekter ved tings aktive rolle. Denne tendens er i de seneste år blevet udfordret af fornyet interesse for materialitet, funktionalitet og fysisk erfaring/oplevelse. Nu fremhæves det, at tingenes mening/betydning og aktive rolle ikke kan adskilles fra deres materialitet. Derfor kom ”Moving beyond Metaphors” på dagsordenen. Målet med sessionen var at få overvejet og konkretiseret, hvad det implicerer

(betyder og bevirker), at ”materiel kultur spiller en aktiv rolle”; samt i sammenhæng hermed at få illustreret hvorledes materialiteten af tingen/objektet spiller en rolle i den konkrete kontekst/situation.

Noget af det mest interessante og skelsættende i denne session var foredragene inspireret af *Actor Network Theory* (ANT) – en teori, der er udviklet inden for det sociologiske felt *Science, Technology and Society Studies* af forskere som Bruno Latour, Michel Callon og John Law siden starten af 1980’erne. ANT-tilgangen har især været anvendt i forbindelse med forskellige socio-teknologiske undersøgelser af hvordan videnskabelige facts konstrueres i den daglige natur-videnskabelige praksis, men den har også været anvendt i undersøgelser af ”mere overordnede” samfundsmæssige og globale problematikker. ANT fokuserer, kunne man fristes til at sige, på samspillet mellem det sociale og det materielle/teknologiske, men at udtrykke det således ville ikke være helt i overensstemmelse med ANTs egen tankegang: Grundlæggende kritiserer ANT nemlig den moderne tænkningens dualistiske opsplitninger mellem natur og kultur; mellem objekt og subjekt; mellem menneske og ikke-menneske – og kritiserer derfor også en opsplitning mellem socialt og materielt. Menneskelige samfund er ikke kun gjort af mennesker og deres indbyrdes relationer – samfundet og ”det sociale” (society and ”the social”) er derimod materielt heterogent. I ANT terminologien tales om et heterogent netværk af relationer mellem forskellige slags entiteter – mellem både mennesker og ikke-mennesker. Selvfølgelig ved alle, at samfund involverer teknologi, tekster, bygninger m.v., men i praksis har disse ikke-menneskelige ting haft en status, der adskilte sig fra menneskers: de er blevet betragtet som resurser eller betingelser; som passive og kun gjort aktive, når de blev mobiliseret af menneskelige aktører – udelukkende menneskelige individer kunne være aktører. Denne asymmetri gør ANT op med og introducerer et nyt aktørbegreb: Et hvilken som helst fænomen (en elektron, en sommerfugl, et menneske, en organisation, et hul i ozonlaget, en tekst, en gravemaskine eller et potteskår), der påvirker en tilstand ved at gøre en forskel, er en aktør. Og for at adskille sig fra den traditionelle opfattelse af aktører, som (bevidste) menneskelige enkeltindivider, bruger ANT ofte de alternative termer *aktant* eller *entitet* om de

knudepunkter i et netværk, som tilskrives handling. Aktanter er ikke defineret i kraft af sig selv, men i kraft af den handling de tilskrives fra andre – der er ikke en kerne, hvorfra agency strømmer – aktøreffekten opnås ved, at netværk ordnes på en måde, således at et punkt i netværket kommer til at tale eller virke (agere) på vegne af andre. Denne proces kaldes for *translation*: en form for mediering, der både videregiver og transformerer/omformer.

Sociologer og ingeniører har for længst hørt om Bruno Latour og *Actor Network Theory*, men blandt arkæologer er det først nu – her i det 21. århundrede – at ANT er kommet på dagsordenen. Kan Latour’s aktørnetværkstilgang overhovedet overføres til arkæologien? Det spørgsmål tog Maarthe Hoogsteyns (University of Amsterdam) i sit foredrag: ”Materializing the active roles of objects” hul på ved at overveje, hvorledes ANT kan bidrage til at få tingenes materielle dimensioner integreret med deres aktive sociale og kulturelle rolle. Som et eksempel på et aktivt objekt kom hun med historien om hotelnøglen. Hotelnøgler er i kraft af deres nøglering både uhåndterlige og tunge, hvilket bevirker at gæsten deponerer dem i receptionen, før de forlader hotellet. Dette er også i hotelejerens interesse, da han derved undgår at miste dem. Derved kan man sige, at nøgleringen taler og virker, agerer, på vegne af hotelejeren – der er sket en translation, og ved den translation er hotelejerens ønske: ”aflever nøglen i skranken”, blevet medieret/omformet til ”jeg er tung og besværlig”. Hotelnøglen materialitet er en integreret del af den aktive sociale rolle, den spiller i relationen med hotelejer og gæst. Som et mere komplekst eksempel præsenterede Hoogsteyn, hvordan lokummet i 1400-tallets Amsterdam via sin materialitet indgik som aktant i et større netværk. Som noget nyt får hver husenhed sit eget lokum, det placeres afsondret og bag huset, privat og væk fra offentligheden. Lokummet bidrager aktivt, sammen med andre aktanter i netværket, til at konstruere et nyt syn på krop og affald som noget urent og privat – en ny ”urban dweller” er blevet til.

I foredraget: ”Media/archaeology and the post-interpretive turn: to the life of things” havde Michael Shanks (Stanford University) taget ANT tilgangen til sig. For fuld udblæsning – i et flow af billeder-krop-tale – tog han fat om den arkæologiske

videnskabelige proces. ANT ser på denne proces på en noget anden måde, end vi ellers har vænnet os til. Videnskabelig viden konstrueres i heterogene netværk, og analytisk er mennesker og ting side-stillet. En sådan symmetri genetablerer relationer med den materielle verden, som ligger langt fra den paradigmatisk opsplitning mellem subjekt og objekt, som vi ellers både i processuel og post-processuel arkæologi har opereret med. Den analytiske sidestilling af mennesker og ikke-mennesker harmonerer, med andre ord, ikke med en menneske-centreret tolkning, der kun ser det materielle/arkæologiske levn som passivt objekt for arkæologens aktive fortolkning – og som desuden ikke opererer med, at der er mange andre aktanter, der er aktivt involveret i konstruktionen af (arkæologisk) viden: gravemaskine, måleudstyr, papir, vejret, bygherre, fuglefløjt, KUAS, biblioteker, universiteter, konferencer m.v. ... endog fortiden selv! I ANT-tankegangen er der tale om en translation, når det materielle/arkæologiske levn dokumenteres i fotos, plan- og profil-opmålinger, beskrivelser og beretning i fx en udgravningssituation. Disse dokumenter, indsamlede prøver og genstande bliver nu nye entiteter i netværket, hvori den arkæologiske viden konstrueres – de bliver aktanter, der herefter kan agere på vegne af det materielle/arkæologiske levn, som den arkæologiske udgravning har omformet (destrueret). Michael Shanks påpegede i forlængelse heraf, at vi med vores traditionelle former for dokumentation kommer til kort, når det gælder om at indfange de egenskaber ved den materielle verden, som er mangesidede, modsætningsfyldte og kropsligt oplevet/sanset/fornemmet. Og han advokerede for, at vi skal tage dokumentationsformer og medier (bl.a. interaktive) i brug, så også sådanne aspekter af den materielle verden kan blive manifesteret, bragt frem og udbredt. Både de traditionelle dokumentationsformer og de nye (digitale og interaktive) medier er måder, hvorpå vi mobiliserer, manifesterer og materialiserer aspekter af den (arkæologiske) materielle verden – de bliver aktanter i konstruktionen af arkæologisk viden.

Actor Network Theory (ANT) tilgangen lægger vægt på både ting og materialitet – noget som burde tiltale især arkæologien, tingenes disciplin per excellence. ANT kan dog ikke umiddelbart og let overføres til arkæologi – først og fremmest fordi

tilgangen på flere måder bryder med den moderne tænkning, som ellers, lige siden fagets opkomst, har været en grundlæggende del af arkæologi. Men da dette moderne grundlag allerede kritiseres, kan diskussioner og udvikling af ANT tilgangen indenfor den arkæologiske disciplin måske vise sig givtig og anstrengelserne værd. Anstrengelserne gøres, og nye spændende tanker om fortiden, nutiden og den arkæologiske proces udvikles nu inden for det felt, Michael Shanks, Christopher Witmore, Timothy Webmoor, Bjørnar Olsen og andre arkæologer har valgt at kalde *symmetrisk arkæologi*.

Arkæologi på psykologens briks

I en lille interdisciplinær session "Archaeology on the Couch: Psycho-Analysis, Archaeology and Archaeologists" blev krydsfeltet mellem psykologi og arkæologi viet et par timers opmærksomhed. Emnet er nyt – vist ikke tidligere set på en arkæologisk konference – og ikke et særligt udforsket felt. Så denne session er et godt eksempel på, at TAG er stedet, hvor helt nye tiltag lanceres på et tidspunkt, hvor kun meget få endnu har overvejet, om der overhovedet er noget at komme efter: endnu ikke et egentligt forskningsfelt, kun nogle indledende forsøg på noget, som måske aldrig vil slå an. Helt uden potentiale ser krydsfeltet psykologi og arkæologi dog ikke ud til at være!

At emnet kom på programmet skyldes nok især Julian Thomas's nye bog: *Archaeology and modernity* (2004). Heri er det forholdet mellem arkæologi og den moderne tænkning, der er i fokus. Julian Thomas viser, at arkæologi blev til og tog form indenfor rammerne af den vestlige modernitet, og at disciplinen stadig i dag er domineret af de filosofiske ideer (også kaldet: den moderne tænkning), som blev udviklet med moderniteten i det 17. til 19. århundrede. Der er dog ikke tale om en envejs-proces! Det er nemlig ikke sådan, at arkæologien blot har indlemmet moderne filosofiske ideer i sin egen tænkning. Tværtimod. Arkæologien har selv haft, og har stadig, væsentlig indflydelse på de moderne opfattelser og tankegange. I den moderne tænkning opfattes mennesket/individet som grundlaget for al tanke (en opfattelse der adskiller sig fra tidligere tiders), og med moderniteten bliver mennesket, dets tanker og det menneskeskabte derfor genstand for interesse –

humanvidenskaberne opstår. Man begynder at tænke i krop (body) og sind (mind) som adskilte kategorier, man tænker i ydre-indre, overfladedybde. Især modernitetens optagethed af dybde – det skjulte indre – gør, at arkæologi får en fremtrædende plads i de moderne forestillinger og hele tænkning. Den arkæologiske disciplin har nemlig været leverandør af adskillige potente metaforer, som er blevet anvendt i mange andre sammenhænge/discipliner. I kapitlet "Depths and surfaces" i *Archaeology and modernity* (2004) behandler Julian Thomas (University of Manchester) arkæologiens betydning for Freud, psykoanalysens fader – det samme gjorde han på TAG med foredraget: "Sigmund Freud's archaeology". Freud var gennem hele sit liv interesseret i og fascineret af arkæologi, han mente selv, at han havde læst flere arkæologiske tekster end psykologiske. Denne interesse i arkæologi gav ham inspiration og ideer til at tænke problemer igennem, som opstod i forbindelse med hans psykoanalytiske arbejde – arkæologien donerede, om man så må sige, begreber og tænkemåder til psykoanalysens fader. Fx trækker han meget på arkæologiens og geologiens opdagelse af stratigrafi (jo dybere lag, desto ældre og mere oprindeligt) i sin udlægning af menneskets psyke: det ubevidste som dybere og mere oprindeligt end det bevidste. Arkæologien som metafor ses også i tænkemåden, at det ubevidste kan blotlægges, og at mentale objekter (ligesom fortidige artefakter) ved at blive bragt op til overfladen bliver modtagelige for ødelæggelse. At få øjnene op for arkæologiens indflydelse i andre videnskabers tænkemåde er spændende i sig selv, men desuden oplysende set i sammenhæng med hvilken kulturel position arkæologi har i de moderne vestlige samfund – dengang og i dag.

Sessionen bød også på foredrag om, hvordan psykoanalysen, dens processer, dens teoretiske koncepter (sublimering, regression, projektion, narcissisme, Ødipus-kompleks, det underbevidste, o.a.) og dens post-freudianske teoretiske udvikling, kan bidrage til forståelsen af arkæologiens betydning for nutidens enkeltindivider. I sessionen blev der bl.a. givet eksempler på, at en persons interesse for arkæologi/historie kan skyldes en sublimering (dvs. at den energi, der er bundet i noget fortrængt udløses og bliver drivkraft i en social eller kulturel virksomhed): eksempelvis kan

en adopteret persons ubeviste søgen efter sit biologiske ophav i stedet blive til en interesse for arkæologi – han søger ikke efter sin biologiske mor, men interesserer sig for arkæologi. Sådanne og lignende (uskyldige) sublimeringer finder sikkert ofte sted.

I forlængelse af dette skal vi ikke glemme arkæologen selv. Hvorfor vælger vi arkæologer at beskæftige os med det, vi gør – kunne psykologiske aspekter spille ind, når vi vælger erhverv, interesseområder og tager karrierevalg? Det er da vel egentlig ikke så utænkeligt – heller ikke (nødvendigvis) unormalt/sygeligt! Evan Cambell (University of Glasgow) holdt et meget sjovt og tankevækkende foredrag: "Hope and dread in archaeology", hvor han bl.a. kom ind på det særprægede i, at vi arkæologer (i hvert fald de "forhistoriske" af os), som vel de eneste i de humanistiske og samfundsvidenskabelige videnskaber, primært arbejder med ting. En helt central problematik (måske den væsentligste) for den arkæologiske videnskab er at få noget ud af disse ting – ikke nogen let sag, da ting, som bekendt, ikke kan tale. Hvorfor er det så dét, vi arkæologer vier vores liv til? Kunne der måske ligge et psykologisk aspekt bag? Denne håbløse, nærmest masochistiske, kæmpen (igen og igen og igen ...) for at få disse døde, umælende ting til at tale, er måske et (psykologisk) eksempel på, at man gentager et mønster, man har oplevet i barndommen, hvor en forælder ikke gav respons eller på anden måde var fraværende (NB hvis man altså er positivist!). Eller måske er der i stedet tale om en modreaktion på, at man i barndommen er blevet tisset på og ikke har kunnet komme til orde, så nu skal man fandeme fortælle dem! Tingene kan ikke svare igen, man kan selv bestemme (NB hvis man altså er socialkonstruktivist!). Interessant tanke at noget psykologisk kunne have indflydelse på den enkelte arkæologs præference for en bestemt teoretisk retning – og følgelig på hvilke teorier, der udvikles indenfor faget! Og hvad så med den nyeste trend i arkæologien, hvor ting ikke er døde, men aktive aktanter på lige fod med os mennesker/arkæologer? Kunne der gemme sig en psykologisk forklaring her? Hvad betyder alt det her for fx rekrutteringen til den arkæologiske disciplin – og hvordan spiller denne så tilbage igen på arkæologiens teoriudvikling, fortolkninger, praksis m.v.?

Tur-retur

Nyt og spændende var det ... noget af en rejse, især mentalt! TAG 2004 i Glasgow var en teoretisk konference – og teori fik vi! I noget uvante doser for danske arkæologer.

Af og til slog ny teori endog igennem i det akkompagnerende PowerPoint show og foredragsholderens hele performance (arkæologi som performance): kreative og kunstneriske med fx bevægelige kulørte lystråde, der blafrede hen over lærredet – overraskende, men dog ikke mindre seriøst understøttende for det teoretiske budskab. Festlige og næsten grænseoverskridende var også de indslag, hvor foredragsholderen eller sessionslederen gejlede tilhørerne op med provokerende spørgsmål og udråbende performance. Konferencen

gav således rum til mangeartethed og udfoldelse – sikke en oplevelse!

TAG 2004 i Glasgow sluttede med en forrygende ceilidh: en fest med traditionel skotsk folkemusik og folkedans – et nyt og fremmedartet ord som vi nu (snublende, rundtossede og rødkindede ... embodied) kender betydningen af!

Anderledes, nyt og spændende var det ... skønt at deltage i de seriøse og åbne kollegiale diskussioner ... at være et sted, hvor vore arkæologiske teorier er i fokus. Bare vi havde noget lignende i dansk arkæologi! Men indtil da kan vi varmt anbefale alle at foretage rejsen til det årligt tilbagevendende TAG – som 19.-21. december 2005 vil løbe af stablen i Sheffield. Det er alle rejsestrabadserne værd!

Links

TAG 2004 i Glasgow:

<http://www.gla.ac.uk/archaeology/tag/>

TAG 2005 i Sheffield:

<http://www.shef.ac.uk/archaeology/tag2005>

Symmetrisk arkæologi:

<http://traumwerk.stanford.edu:3455/Symmetry/Home>

Litteratur

Callon, Michel and John Law 1997

After the individual in society: lessons on collectivity from science, technology and society.

Canadian Journal of Sociology, v 22 i2, spring 1997:165-182.

Gabriel, Mille 2002

Repatricring - en udfordring for fremtidens museum.

Arkæologisk Forum nr.7, 2002:13-17.

Latour, Bruno 2005

Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory.

Oxford University Press 2005.

Olsen, Bjørnar 2003

Material Culture after Text: Re-membering Things.

Norwegian Archaeological Review Vol.37, No.2, 2003.

Thomas, Julian 2004

Archaeology and modernity.

Routledge, London, 2004. (se især Kap 7. side 149-170).

Warren, K.J. 1999

A Philosophical Perspective on the Ethics and Resolution of Cultural Issues.

I Messenger, P. (ed): *The Ethics of Collecting Cultural Property: Whose Culture? Whose Property?*

The University of New Mexico Press, Albuquerque 1999:1-25.

Yarrow, Thomas 2003

Artefactual Persons: The Relational Capacities of Persons and Things in the Practice of Excavation.

Norwegian Archaeological Review Vol.36, No.1, 2003:65-73.